

LEENA JOKINEN

NÁMSMAÐUR FRAMTÍÐARINNAR ER GAGNRÝNINN, SJÁLFSÖRUGGUR OG FRUMLEGA ÞENKJANDI

Í eðli sínu eru stefnur framtíðarinnar og straumar flóknir og oft fullir af andstæðum. Þrátt fyrir það hafa þessi viðfangsefni áhrif á samræður þeirra sem marka stefnu, vísindamanna, sérfræðinga og iðkenda. Gagnrýnið viðhorf og hæfni til þess að hugsa öðruvísi eru afar mikilvægir þættir í nýsköpun og því er gagnlegt fyrir hvern þann sem glímir við slík viðfangsefni að greina ríkjandi viðhorf og fylgjast grannt með tíðarandanum.

Þessi grein byggist á hugmyndum fengnum úr tveimur alþjóðlegum verkefnum sem höfundurinn tekur þátt í, þankabanka um færni til framtíðar á vegum Norrænu ráðherranefndarinnar og Sókrates Grundtvig-verkefni, Hvatning til íhuguls, sjálfstæðs náms á æðri stigum (Promoting Reflective Independent Learning in Higher Education). Í greininni er einnig að finna athuganir og innsýn höfundar sem byggist á reynslunni af samstarfi ólíkra stofnana og fullorðinna námsmanna. Greinin skiptist í þrjá hluta. Í fyrsta hlutanum eru settar fram og skilgreindar fimm stefnur og straumar sem höfundurinn hefur greint, bæði í viðkomandi verkefnum sem og í eigin athugunum. Í öðrum hlutanum er rætt um vel kunnar framtíðarmyndir, sbr. framtíðarsýn OECD fyrir skóla (OECD, CERI 2006) og framkvæmd svokallaðra þúsaldarmarkmiða, sér í lagi út frá sjónarhorni fullorðinsfræðslunnar. Í þriðja hlutanum er samantekt og umræða um áhrifin sem þessar framtíðarmyndir kunna að hafa á menntastofnanir, kennara, leiðbeinendur og síðast en ekki síst fullorðna námsmenn.

HUGAÐ AÐ FRAMTÍÐARSÝN

Þrátt fyrir að erfitt reynist að segja fyrir um eða spá um framtíðina höfum við mikinn áhuga á því sem hún kann að bera í skauti sér. Tíðarandi og vísbendingar um framtíðarþróun eru leiðbeiningar við ákvarðanir sem sannarlega hafa áhrif á framtíðina. Hér á eftir veltum við framtíðinni fyrir okkur frá ýmsum sjónarhornum til þess að veita lesandanum færi á að mynda sér gagnrýna skoðun. Fyrst þurfum við að fá einhvers konar tímaramma svo að unnt verði að ákveða hve langt inn í framtíðina við viljum skyggjast þegar við reynum að átta okkur á mögulegum framtíðarmyndum. Skipulag menntunar er venjulega til langs tíma vegna þess að taka þarf tillit til þeirra ára sem nemandinn hefur varið í skólagöngu. Í fullorðinsfræðslu eru tímamörkin ekki eins greinileg vegna þess að námsleiðir í fullorðinsfræðslu eru margvíslegar og námið oft slitrótt. Þeir sem starfa við stefnumótun þurfa að hugsa allavega tíu ár fram í tímann, fyrir iðkanda getur verið nóg að skyggjast eitt eða tvö ár fram í tímann. Sá sem aðhyllist framtíðarstefnu hugsar langt fram í tímann. Hversu langt er þó afar mismunandi og er háð menningu (sbr. Bell 2003, 5). Í þessari grein eru engin sérstök tímamörk sett varðandi stefnur en leitast verður við að segja fyrir um stefnu og strauma sem hafa áhrif á fullorðinsfræðslu til næstu fimm ára.

Undirstöður vangaveltna um stefnur og strauma

til framtíðar eru byggðar á til-
tölulega nákvæmum upplýsingum
um þróunina fram til þessa og
núverandi stöðu mála. Hneigð
framtíðar byggist á röð endurtek-
inna athugana á sömu breyту eða
sama málefni. Hneigð felur í sér
þróun í ákveðna átt eða breytingu
á röð viðburða. Hneigð getur verið
línuleg en það þýðir að sú þróun,
sem þegar hefur átt sér stað,
heldur áfram á sömu leið þótt það
eigi sjaldan við um mannanna
hegðun eða gjörðir. Einnig er hægt
að greina og rannsaka ólínulegar
hneigðir með aðstoð líkana en það eitt að gera tilraun til
að greina hvaða stefnur hafa þýðingu á framtíðina er ögr-
andi viðfangsefni og getur verið afar gagnlegt þegar taka
þarf mikilvægar ákvarðanir. (Glenn & Gordon 2005, 11;
Bell 2003, 252–253.)

Straumar eru áþekkir stefnum, þeir eru afl eða máttur
sem hefur áhrif á framtíðarþróun. Straumar eru almennar
ályktanir eða tilgátur um þróun til framtíðar. Þeir eru
ekki samfelldir eða stanslausir á sama máta og stefnum.
Straumar eru ekki endilega háðir einni stefnu en þeir hafa
samt sem áður ákveðnu hlutverki að gegna í ákvarðana-

Leena Jokinen

ferlinu og áhrif á val ýmist meðvitað eða ómeðvitað. Efasemdir um viðtekna strauma vekja oft og tíðum mikla athygli og andstöðu.

Straumar og stefnur tengjast verklagi/framkvæmd fullorðinsfræðslu.

Þær stefnur, sem kynntar eru í greininni, byggjast á athugunum, umræðum og samvinnu við samstarfsaðila, aðallega í tveimur alþjóðlegum verkefnum, í fyrsta lagi Sókrates Grundtvig-verkefninu, Hvatning til íhuguls, sjálfstæðs náms á æðri stigum (Promoting Reflective Independent Learning in Higher Education) <http://www.pcb.ub.es/crea/proyectos/prilhe/index>, og svo í norræna samstarfsverkefninu þankabanki um færni til framtíðar í fullorðinsfræðslu. Þátttakendur í báðum verkefnum eru reyndir sérfræðingar og fræðimenn á sviði fullorðinsfræðslu. Túlkun höfundar á straumum og stefnum er á hans eigin ábyrgð og byggist á hugmyndum hans og reynslu. Áherslan á þessar fimm meginstefnur er engan veginn fullkomin né heldur ákjósanleg mynd framtíðarinnar í fullorðinsfræðslu heldur virðast þær einfaldlega það trúverðugar og þýðingarmiklar að þær munu hafa áhrif á grasrótastarf í fullorðinsfræðslu. Þær stefnur, sem hér eru kynntar til sögunnar, eru kunnar sérfræðingum sem starfa innan sviðsins. Með greininni er reynt að leggja eitthvað til málanna um þessa strauma og áhrif þeirra á framtíðina.

1. Sú almenna stefna að þróa sveigjanlegt námsumhverfi og persónulega námskrá eða námsáætlun er rædd í stefnumótunarplöggum eins og t.d. Lissabon-áætluninni (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/rep_fut_obj_en.pdf, 2001, 9; Norden som global vinregion?). Raunverulega felur sveigjanleiki t.d. í sér að gefinn sé gaumur að þeirri þekkingu sem námsmaðurinn býr þegar yfir. Í sveigjanleika felst einnig hugmyndin um sjálfraði, að námsmaðurinn sé óháður. Í menntastefnu Evrópu í dag er lögd áhersla á sjálfstæði námsmanna og það að sjálfstæði sé grundvöllur þess að námsmaður geti skynjað og aðlagast hröðum breytingum á vinnumarkaðnum. Menntun og hagvöxtur tvinnast saman í þekkingarsamfélaginu, samkeppnisfær og frumleg hagkerfi þarfnast náms- og starfsmanna sem sýna sjálfstæði og sveigjan-

leika. Sveigjanlegt nám og sjálfstæðir námsmenn eiga auðveldara með að stuðla að nýskapandi hugsun og viðhorfum. Til þess að hlúa að nýsköpun, sem er nauðsynleg fyrirtækjum til að standast samkeppni á alþjóðamarkaði, verður að þjálfa námsmenn í sjálfstæðri og óháðri hugsun og að beita henni á skapandi máta.

Oft reynist erfitt að hrinda þessum hugmyndum í framkvæmd í fullorðinsfræðslu. Hindranir geta falist í skipulagi og kennsluþæfðum og komið í veg fyrir sveigjanlegt og einstaklingsbundið nám. Sem dæmi má nefna að ströng efnislega miðuð námskrá eða skortur á aðferðum geta hindrað námsmenn í að varpa ljósi á og staðfesta nýbreytni í námsnálgun (sjá t.d. VaLEx-project <http://www.daice.stir.ac.uk/Research/VaLEx.htmValex>). Fræðslustofnunum ber að endurhugsa námsmat sitt og aðlaga það kröfum í atvinnulífinu: Er tíminn, sem námsmenn verja í nám, of langur og fjarlægur starfsframa þeirra?

2. Sennilega standa kennarar í fullorðinsfræðslu ekki frammi fyrir jafnróttækum breytingum á hlutverki sínu og kennarar í grunnnámi, frá því að vera yfirvald yfir í að verða sá sem greiðir leið, auðveldar nám eða leiðbeinir. Í fullorðinsfræðslu er ljóst að lítill eða enginn aldursmunur eykur á jafnræði í samskiptum á milli kennara og námsmanns í samanburði við grunnskóla. Í nútímakennslufræði er greinileg tilhneiging til nemendamiðaðrar kennslu. Það leiðir til þess að kennarinn ber virðingu fyrir persónulegum skoðunum og hugmyndum námsmannsins og hvetur til almennrar umræðu á meðal námsmanna. Persónuleg reynsla er mikilvæg uppspretta náms. Að skiptast á skoðunum og hugmyndum hvetur einnig eldri námsmenn til dáða. Sýni nemendur sjálfir innsýn, sem þeir byggja á eigin reynslu, geta samræður á jafnréttisgrundvelli hafist. Það hvetur kennara til dáða og kennslan verður áhuga-verðari. Það á sinn þátt í að námsumhverfið verður meira hvetjandi fyrir alla þátttakendur.

Proskaðir og óhefðbundnir námsmenn, sem eru ekki skólavanir, virðast kunna betur að meta sanngjörn og hreinskiptin sambönd við kennara sína. Það er mikilvægt að kennarinn eða leiðbeinandi séu þakklátir fyrir lífsreynslu námsmanna og sýni þeim virðingu í hvívetna.

Leiðbeinandinn getur einnig haft mikil áhrif í leit að nýrri nálgun, sjónarhornum eða tækifærum. Hlutverk kennarans eða leiðbeinandans verður mun víðtækara en bein kennsla eða aðstoð í námi. Fyrir þroskaða námsmenn og aðra sem ekki eru vanir hefðbundnu námi eru samræður við kennara grundvöllurinn að áhrifaríku og gefandi sambandi. Hlutverk kennarans verður að lykilatriði til þess að tryggja gagnvirka ástundun í kennslustofunni.

Gagnvirkni og samræður við samnemendur getur einnig verið uppspretta og hvatning til umræðna og leiðir til sjálfstæðis og gagnrýnnar hugsunar. Litið er á æfingar og verkefni, þar sem námsmenn skiptast á skoðunum og reynslu undir vinsamlegum kringumstæðum, sem áhrifaríkar og djúpstæðar námsaðferðir. Fullorðnir námsmenn kunna að meta samskipti og stuðning sín á milli og þeim er huggun að því að heyra um reynslu annarra félaga af námi og því að vera námsmaður.

Æfingar í samræðum í námi byggjast á lýðræðislegum gildum og auka líkur á samhygd. Það er greinilegt markmið samræðukennslunnar að hvetja til íhugunar og gagnrýnnar hugsunar sem einnig er áhrifamikil aðferð við að tileinka sér færni og staðreyndir.

Hvað skyldi helst vinna gegn eða hindra jafningjasamræður í fullorðinsfræðslu? Við búum við ríka hefð í kennslu þar sem kennarinn er sérfræðingurinn og stýrir kringumstæðunum og náminu. Kennarar alast upp við þessa hefð og hegða sér venjulega í samræmi við skráðar og óskráðar hefðir menningar sinnar. Að reyna nýjar leiðir við kennslu og námsmat en þær sem eru ríkjandi í menningunni reynist oft erfitt. Sumir leiðbeinendanna, sem rætt var við í PRILHE-verkefninu, bentu á hversu erfitt gæti reynst að takast á við að breyta bæði sjálfum sér og kringumstæðum sínum þar sem maður verður með tímanum hluti af kennslumenningu þeirrar stofnunnar sem maður starfar fyrir.

3. Atvinnulíf nútímans gerir auknar kröfur um færni og hæfileika við að tileinka sér nýja færni og hugmyndir á skömmum tíma. Til þess að geta tekist á við stöðugar breytingar og alþjóðavæðinguna er þess vænst að við finnum sífellt nýjar lausnir og hegðun. Þessar væntingar

leggja umtalsverðan þrýsting bæði á menntastofnanir og námsmenn. Námsseiningar eða viðfangsefnið er að breytast í þverfaglega yfirsýn þar sem krafist er mismunandi aðferða. Fullorðnir námsmenn verða að geta tekist á við mismunandi nálgun og ítarlegar umræður. Í þessu felst vitsmunaleg og kennslufræðileg áskorun. Auk þess erum við undir þrýstingi að tileinka okkur breið viðfangsefni hratt.

Til þess að mæta þessari áskorun getum við beint athygli okkar að raunverulegri reynslu, til dæmis úr atvinnulífinu til þess að veita traustan grundvöll fyrir gagnrýna og fræðilega yfirsýn. Raunveruleg verkefni geta sýnt fram á mikilvægt samhengi við fræðilega röksemdafærslu. Á sama hátt getur reynslan orðið skiljanlegri ef hún er skoðuð í ljósi fræðanna. Venjulega auðvelda raunverulegar vísbendingar og sambönd nám og viðhalda áhuga og þátttöku námsmanna í samræðum eins og lýst var hér að framan.

Kennslufræðilegar úrlausnir og aðferðir, sem beitt er við fullorðinsfræðslu, tengjast oftar en ekki raunverulegum viðfangsefnum og verkefnum. Nám er skipulagt í kringum viðfangsefni eins og verkefni; námsmennirnir verða að vinna sjálfir með efni sem býður upp á dýpri skilning og íhugun. Í verkefninu felst sjálfhverf greining á undirliggjandi tilgátum, skírskotun og afleiðingum. Fullorðnum námsmönnum gætu þótt raunveruleg viðfangsefni og verkefni gagnleg fyrir starfsframa og færniþróun.

Áskoranirnar, sem felast í þessari stefnu, tengjast þróun þverfaglegra námgreina og vísinda, hversu hratt og vel tekst að finna viðeigandi ramma sem leiða til skilnings á raunveruleikanum. Fyrir námsmennina er áskorunin vitsmunalegs eðlis en einnig tæknileg því að þeir verða að grípa til upplýsingatækninnar til þess að skilgreina og túlka upplýsingar.

4. Upplýsingatæknin og upplýsingalæsi hefur nú um ára- raðir tilheyrt stefnu í menntamálum. Læsi á upplýsingar felur í sér færni til þess að greina og meta upplýsingaveitur sem nýttar eru, hve áreiðanlegar, mikilvægar, góðar og viðeigandi þær eru jafnframt því að túlka og beita niðurstöðum með því að umbreyta uppgötvuðum upplýs-

ingum í nýja þekkingu. Enn fremur vakna siðferðislegar spurningar í tengslum við höfundarrétt, hugverk og ritstuld. Fullorðnir námsmenn hafa aldrei þurft jafnmikið á upplýsingalæsi að halda og nú vegna þess að með nýrri tækni er auðveldara að nálgast upplýsingar og nýjar þverfaglegar námsgreinar grundvallast á víðum ramma flókinnna fyrirbæra. Fullorðnir námsmenn verða að hafa færni til þess að greina og miðla þörf fyrir upplýsingar jafnframt því að geta verið gagnrýnir og meðvitaðir í meðferð upplýsinga. Þar að auki er námsmönnum nauðsynlegt að geta leitað að upplýsingum á árangursríkan hátt og geta notfært sér tækni til þess að skipuleggja þær. Upplýsingalæsi krefst gagnrýnnar íhugunar af námsmönnum vegna þess að þeir verða að hafa persónulega yfirsýn yfir hvaða upplýsingar mismunandi miðlar bjóða upp á. Upplýsingatækni getur haft aukið gildi fyrir námsmenn með því að stuðla að aukinni sameiginlegri þekkingu og tengja fólk saman um leið og hún býður upp á næstum því ótakmarkað magn upplýsinga gegn lágu gjaldi.

Í mörgum stofnunum, til dæmis í Finnlandi, er notkun upplýsingatækni við nám tiltölulega algeng en þó tileinka sumar stofnanir sér, einkum æðri kennslustofnanir, upplýsingatækni og kennsluaðferðir hægt og varlega. Litið hefur verið fram hjá færni í upplýsingatækni í fullorðinsfræðslu jafnvel þótt það verði sífellt mikilvægara fyrir námsmenn til þess að geta lagt stund á sveigjanlegt og sjálfstætt nám. Það lítur út fyrir að grunnskólarnir séu fljóttari til og virkari í að tileinka sér möguleika upplýsingatækninnar. Hægt er að notfæra sér upplýsingatækni til þess að skapa samhygd en það ber aldrei að nýta hana til þess að halda einhverjum félagslega einöngruðum.

5. Talið er að samfélög framtíðarinnar í Evrópu verði þekkingarhagkerfi þar sem samkeppnisforskotid byggist á frumkvæði og nýsköpun vinnuafslins. Leiðandi afl í flóknu samfélagi er félagslegur auður og sókn í nýbreytni. Fullorðinsfræðsla er ein leið til þess að hvetja fullorðna til þess að þroska hæfileika sína og auka verðmæti sitt. Í tiltölulega nýútgefinni skýrslu (maí 2006), Communication from the Commission to the Council and the European Parliament "Delivering on the Modernisation Agenda

for Universities: Education, Research and Innovation" (Commission, 2006a), er lögð sérstök áhersla á að litið sé til háskóla, að þeir skapi ekki aðeins grundvöll fyrir því að ríki geti náð markmiðum Lissabon -áætlunarinnar heldur geti þeir með samþættu hlutverki sínu í menntun, rannsóknunum og nýsköpun einnig fleytt samfélögnum áfram í átt að sífellt alþjóðlegra og þekkingarmiðaðra hagkerfi (ibid: 2). Fullorðinsfræðsluáðilar ættu að bjóða upp á skapandi námstilboð, kennsluáðferðir og þjálfunar- og endurhæfingardagskrá sem tekur tillit til viðtækrar almennrar hæfni fyrir vinnumarkaðinn ásamt námi í þrengri fagtengdum greinum (ibid: 6).

Þetta hefur í för með sér að meginmarkmið fullorðinna námsmanna ættu að vera að auka sífellt við persónulega færni sína og hæfni til þess að tryggja aðgengi sitt að hviklyndum vinnumarkaði samtímahagkerfa. Eitt af meginmarkmiðum kennslufræði fullorðinna (enska: andragogy) er að efla meðvitund og samviskusemi námsmanna til þess að þeir komi auga á nýja möguleika og tækifæri til jákvæðrar breytingar fyrir sig sjálfa. Íhugult og gagnrýnið nám er eitt aðaleinkenni nútímastarfsmanns og með því verður til ný þekking og skilningur. Litið er á þetta sem grundvöll skapandi og afkastamikils starfmanns.

Við megum ekki gleyma félagslegu eðli þekkingarsköpunar. Brynt er að hópvinna og umræður skapi þekkingu og visku sem getur markað upphaf þróunar og breytinga. Að vera í misleitum hópum (með tilliti til aldurs, kyns, kynslóða, starfsreynslu) er ögrandi verkefni sem tengist íhugun náms þar sem reynslan af fjölbreytileika veitir námsmönnum og leiðbeinendum tækifæri til þess að hugsa um og efast um eigin þekkingu. Fjölbreytileikinn býður einstaklingunum upp á tækifæri til að hugsa og öðlast nýjan skilning og inn-sýn. Tengslanet og félagslegur auður eykur við skriðþunga hugmynda og mannlegra orku. Félagsleg færni verður sífellt mikilvægari þáttur við ráðningu.

Til hvaða ráða skyldi vera hægt að grípa til þess að efla þennan þátt í fullorðinsfræðslu? Til þess að aðstoða fullorðna við að verða skapandi og sjálfstæðir þurfa leiðbeinendur og stofnanir að bjóða upp á fjölbreyttar kennsluáðferðir og áðferðir við námsmat. Námsmat er sérstaklega áriðandi þáttur í námi námsmanna vegna þess

að það ákvarðar bæði hvað og hvernig námsmenn læra. Hægt er að notfæra sér það til þess að bæta frammistöðu námsmanna auk þess að hlúa að vexti og þróun. Sé litíð á námsmanninn sem virkan einstakling, sem ber sinn hluta af ábyrgðinni, íhugar og vinnur með kennaranum í stöðugum samræðum, getur það veitt tækifæri til dýpri og íhugulli lærdóms. Menntaferli, þar sem þekkingaryfirfærsla er ekki ríkjandi þáttur heldur þróun á nemendamíðaðri nálgun, getur skapað drifandi og metnaðarfullan námsmann til lífstíðar.

Tafla 1. Fimm helstu straumar í fullorðinsfræðslu

1. Sveigjanlegt og einstaklingsbundið nám
2. Jafnræði á milli námsmanna og leiðbeinenda
3. Þverfaglegt og yfirgrípsmikið
4. Opnar námsaðstæður
5. Frumkvæði, nýsköpun og notagildi

FRAMTÍÐARMYNDIR OG -SVIÐ FULLORÐINSFRÆÐSLU

Framtíðarmyndir eru í samhengi við lýsingar og samkvæmar þeim eða frásögnum um óvissa framtíð. Megintilgangur framtíðarmynda er að móta framtíðina og kynna rökstuddar og heilsteypar myndir af ímyndaðari þróun við ákvarðanatöku og stefnumótun.

Þær skýra tilgátur, gildi og hvetja til samræðna í viðkomandi hópum. Framtíðarmyndir eru ekki spár eða sýnir, þær innihalda bæði neikvæð og jákvæð málefni. Þær eru úrval tilgátna um það sem mögulega gerist í framtíðinni, þær sameina stefnur og breytur í formi samhangandi frásagnar. Í raun og veru mun engin ein framtíðarmynd rætast eins og hún hefur verið byggð heldur er eins og raunveruleikinn komi fram í einstökum þáttum sem greina má í mismunandi framtíðarmyndum.

Ferlið við að skapa góðar og árangursríkar framtíðarmyndir felur í sér margar hugmyndir, stefnur, strauma, staðreyndir og öflugt ímyndunarafl sérfræðinga á sérstökum sviðum. Brýnt er að sérfræðingarnir komi frá ólíkum hópum og séu fulltrúar ólíkra hagsmunaaðila.

Tveir þekktir alþjóðlegir ferlar framtíðarmynda eru skýrsla OECD, *Schooling for Tomorrow* (OECD, CERI 2006) og the Millenium Project *State of the Future Process* frá Háskóla Sameinuðu þjóðanna (Glenn & Gordon 2005). Báðir ferlarnir eru gagnvirkir og í þeim hefur fjöldi sérfræðinga tekið þátt í sköpun og mati á framtíðarmyndum. Framtíðarferlin veita innblástur að hugmyndum um fullorðinsfræðslu og símenntun.

Framtíðarsamfélögum í Evrópu er lýst sem kröftugum þekkingarhagkerfum þar sem öflun þekkingar og nýsköpun eru mikilvægustu kvikur hagkerfisins. Önnur nátengd framtíðarmynd er að undirstrika sköpun og sköpunargeirann sem grundvöll að samkeppnisforskoti. Velferð og árangur byggist á færni til þess að innleiða nýbreytni og að búa til verðmætaskapandi lausnir sem öðrum reynist erfitt að líkja eftir. Þessi framtíðarsýn er sterk á Norðurlöndum (sbr. Norden som global vinderregion 2005). Uppkastið af samkeppnislíkani Norðurlandanna felur m.a. í sér eftirfarandi málefni og gildi:

- Velferðarvörur (tengjast jöfnuði)
 - Nýbreytni (tengist trausti)
 - Stjórnir sem byggjast á styrku réttarfari (tengist nálægð við vald)
 - Breitt og sterkt færnisvið (tengd samkennd)
 - Aðlögunarhæfni (tengist sveigjanleika)
 - Sjálfbæra þróun og heilðræna nálgun (tengist virðingu fyrir náttúrunni)
 - Iðni, persónulega ábyrgð og gildi (tengt vinnusíðferði mótmælendatrúar) (protestant work ethic)
 - Hönnun og virkni (tengist fagurfræði)
- (Norden som global vinderregion 2005, 92)

Í tengslum við fullorðinsfræðslu virðast þessar framtíðarmyndir fela í sér að símenntun sé ein af undirstöðuöflunum í samfélaginu. Starfsmenn verða stöðugt að þroska hæfileika sína og færni. Þróunin mun ekki endilega eiga sér stað í samhengi við menntun eða innan menntastofnana. Reyndar lýsa framtíðarmyndir í *Schooling for Tomorrow* samfélagi „afskólunar“ þar sem hlutverk stofnana mun minnka en upplýsingatæknin og aðrir sérfræðingar en kennarar muni gegna lykilhlutverki á fræðslumarkaði.

Það þarf ekki að koma á óvart að margir fræðsluaðilar og þeir sem standa að stefnumótun innan skólakerfisins trúa hinu gagnstæða. Þeir trúa á „endurskólun“, framtíðarmynd þar sem skólarnir verða þekkingarmiðaðar stofnanir og eru miðpunktir félagslegrar virkni í samfélaginu.

Í þeim framtíðarmyndum leika menntastofnanir mikilvægt hlutverk í rannsóknum og þróun, styðja nýsköpun og fjölbreytileika sem og jafna möguleika og samfélagsvirkni. Háttsettir kennarar og aðrir leiðbeinendur eru lykilmenn í að búa til vinsamlegt umhverfi fyrir einstaklinga og stofnanir sem síðar leiðir til aukinnar faglegrar þróunar, hópavinnu og tengslaneta. Samkvæmt þessum ímyndum þá er menntun á háskólastigi og fullorðinsfræðsla með sveigjanlegu fyrirkomulagi skilyrði eða grundvöllur velmegunar og jákvæðrar þróunar.

Svipaðar hugmyndir eru settar fram í framtíðarmyndum þúsaldarverkefnisins, Millennium Project, þar sem litið er mjög langt fram í tímann. Í staðlaðri framtíðarmynd fyrir árið 2050 er menntun lausn á mörgum vandamálum og þekkingarsamfélagið breiðist hratt út. Ríkisstjórnir og fyrirtæki um heim allan auka fjárfestingar sínar í menntun og þjálfun sem og í hagnýtingu á vitsmunavísindum.

Flestar stofnanir, sem á einhvern hátt tengdust menntun, fóru að ræða um hvaða leiðir væru sanngjarnastar og hagkvæmastar til þess að gera alla fróða, dyggðuga og gáfaða. Hagsmunir háskólanna og fyrirtækjanna sameinast í fagaða heild lögmála og tækni til þess að gera þekkingu sýnilega og notkun gervigreindar til þess að gera það mögulegt að stýra þekkingunni í veröldinni (Glenn & Gordon 2005, CD, 12.).

Hvaða framtíðarmyndir gætu verið líklegar fyrir fullorðinsfræðslu á Norðurlöndunum á næstu tíu árum? Það er einfalt að samþykkja að samfélag framtíðarinnar muni ekki byggjast á iðnaði og verði stigveldislaust og fjölbreytt samfélag tengslaneta. Þar verður sífellt nám frumskilyrði fyrir bæði einstaklinga og fyrirtæki. Menntun og nám er nátengt og aðgangur að menntun er öllum frjáls. Auður, vellíðan og velgengni tengist félagsauði ýmist til eigin framleiðslu eða fyrir samfélagið. Stjórnun og völd tengjast rauntímaúthlutun á völdum og tengslanetum. Samfélagsleg virkni er hluti af grundvallarfærni sem er

verðmæt fyrir einstaklinga og staðbundna hópa – hnatt-rænar og staðrænar athafnir tengjast og eru aðalsvið umbreytingar- og þróunarferla. Einstaklingarnir skapa ímynd sína sem námsmenn sjálfir og það krefst sérstakrar, persónulegrar námskrár sem er sérsniðin að starfsframa þeirra og andlegum þroska. Frelsi einstaklingsins til þess að vinna með hópum eftir þörfum er upphafspunktur allrar starfsemi. Upplýsingatækni er notendavæn og sjálfsgöð réttindi allra, það er tækni sem allir nota til þess að vera með, tengjast, öðlast reynslu og sýna frumkvæði. Skilyrði til náms eru félagslega sjálfbær og byggjast á jafnrétti: stofnanir iðka félagslega ábyrgð sem er uppspretta djúps nám og skilnings.

NIÐURSTÖÐUR

Áskoranir framtíðarinnar og framtíðarmyndir gefa ýmsar vísbendingar til þeirra sem móta stefnuna í fullorðinsfræðslu, stofnana, kennara sem og námsmannanna sjálfra. Á sviði stefnumótunar eru auðlindirnar ef til vill áhrifaríkasti þátturinn til að hafa áhrif á þróunina. Fjármögnun stofnana er umfjöllunarefni þar sem þarf að taka fjölmargar breytur með í reikninginn, ástand hagkerfisins, stefnumótun, lýðfræði og fleira sem getur vegið hvað á móti öðru. Stefnumótendur verða að hafa þrautprófaða, vel grundvallaða ímynd af æskilegri þróun, og þurfa þar að auki að vera nægilega hugrakkir til þess að höfða til fullorðinsfræðsluaðila.

Stofnanir horfa fram á mörg ögrandi verkefni og margs konar hagsmunir munu togast á. Fyrst og fremst verða stofnanirnar að taka tillit til bæði alþjóðlegrar og innlendra stefnumótunar. Í öðru lagi verður aukinn þrýstingur vegna þróunar kennslufræðinnar og nýrra hugmynda um að taka í notkun og finna upp ný tól fyrir nám. Í þeim framtíðarmyndum, sem hér hefur verið fjallað um, kemur fram að þjálfun, leiðsögn og óformlegur stuðningur frá félögum verða nauðsynlegir þættir kennslu og náms. Enn fremur ber stofnununum að taka ábyrgð á og hvetja til félagslegrar samsemdar og jafnræðis í samræðum á milli kennara og námsmanna. Frumlegar, framtíðarmiðaðar aðferðir og ferli ættu að geta af sér sjálfsábyrga, skapandi

og félagslega færa einstaklinga sem leggja sitt af mörkum til samfélagsins. Kröfurnar til einstaklinganna verða sömuleiðis miklar, námsmaður framtíðarinnar verður að vera samvinnuþýður og tilbúinn til þess að læra og þroska sjálfan sig stöðugt á mismunandi sviðum. Hann verður að hafa góða grundvallarfærni til þess að geta tekið þátt í flóknu samfélagi. Fyrirmyndarnámsmaður framtíðarinnar er gagnrýninn, sjálföruggur og frumlega þenkjandi.

HEIMILDIR

- Bell, Wendell (2003). Foundations of Futures Studies. History, purpose, and knowledge. Human Science for a New Era. Volume 1. Transaction Publishers New Brunswick, U.S.A.
- Glenn, Jerome C. & Gordon, Theodore J. (2005). State of the future. The United Nations University. The Millennium Project. The enclosed CD. American Council for the United Nations University, Washington.
- Think Scenarios, Rethink Education. Schooling for Tomorrow (2006). OECD. Centre for Educational Research and Innovation. OECD Publishing.

Heimildir af vefnum:

- Commission (2006). "Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: Education, Research and Innovation" http://ec.europa.eu/education/policies/2010/lisbon_en.html (7.11.2006)
- Lisbon Strategy (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/rep_fut_obj_en.pdf, 7.11.2006)
- Norden som global vinderregion. På sporet af den nordiske konkurrence-model. Huset Mandag Morgen A/S. Nordisk Ministerråd. <http://www.norden.org/webb/pressrelease/pressrelease.asp?id=1275> (7.11.2006)
- Promoting Reflective Independent Learning in Higher Education PRILHE <http://www.pcb.ub.es/crea/proyectos/prilhe/index> (7.11.2006)
- Valuing Learning from Experience (VaLEx) <http://www.daice.stir.ac.uk/Research/VaLEx.htm> VaLEx 7.11.2006

UM HÖFUNDINN

Kennslutjóri í Viðskiptaháskólanum í Turku, (Turku School of Economics), miðstöð framtíðarrannsókna í Finnlandi, þar sem hún starfar við námsbraut í fullorðinsfræðslu og við verkefni innan Sókrates Grundtvig-áætlunarinnar. Hún hefur á annan áratug stjórnað símenntun kennara og annarra sérfræðinga ásamt því að sjá um innlend og erlend samstarfsverkefni, meðal annars fyrir ESF (European Science Foundation). Til helstu viðfangsefna hennar teljast aðferðafræði framtíðarrannsókna, færni til framtíðar og spár um framtíðarmiðaða færni og stefnumótun, auk neyslu matvæla í framtíðinni. Hún fæst við þjálfun (coaching) og leiðsögn fyrir bæði einstaklinga og hópa. Megin-

rannsóknasvið hennar eru frumlegar kennsluáferðir og vitsmunaprofni fullorðinna. Hún hefur lokið meistaraþrófi í félagsfræðum og hefur löggildingu í stjórnun (stjórn-skipulag og stjórnun).

Netfang: leena.jokinen@tse.fi

Þessi grein var skrifuð fyrir tímaritið LLE (Lifelong Learning in Europe) en er birt hér á íslensku með góðfúslegu leyfi höfundar. Íslensk þýðing Sigrún Kr. Magnúsdóttir.

ABSTRACT

The future trends and driving forces are complicated and often contradictory by nature. These emerging issues are nevertheless effecting the discourses among policy makers, researchers and practitioners. The critical perspective and ability to think differently are essential skills for innovative practices and, therefore, analyzing the widely discussed trends and making observations are useful exercises for everyone acting in the field.

This article is based on ideas drawn from two international projects where the writer herself is currently involved in – The Nordic Region co-operation project Nordic Think-tank of Future Competences in Adult Learning and the Socrates Grundtvig project Promoting Reflective Independent Learning in Higher Education. The article also contains the writer's own observations and insights based on co-operation with different organizations and adult learners. This article is divided into three parts. The first part presents and comments on five trends and driving forces identified in above-mentioned projects as well as through the writer's personal observations. The second part comments on some well-known scenario processes like OECD schooling scenarios, and the future state of the Millennium projects, especially from the adult education perspective. The third part sums up and discusses some implications to educational institutions, teachers and tutors as well as for the adult learners themselves.